

УДК 347.91/95

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.1.25>

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Слободяник Т.М.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри фундаментальних і
галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського,
orcid.org/0000-0002-8312-9250
tslobodyanik78@gmail.com*

Бігдан М.В.,
*старший викладач кафедри фундаментальних і
галузевих юридичних наук
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського,
orcid.org/0000-0003-1811-9686
kafedragun@gmail.com*

Таран І.О.,
*студентка Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського,
orcid.org/0000-0002-9705-3840
taranira25@gmail.com*

Слободяник Т.М., Бігдан М.В., Таран І.О. Застосування практики Європейського суду з прав людини в цивільному процесі.

Статтю присвячено дослідженню значення та місця практики Європейського суду з прав людини у національному цивільному процесуальному законодавстві України.

Проведено аналіз положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколів до неї, які є частиною національного законодавства України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України та з'ясовано, що основним завданням Європейського суду з прав людини є, перш за все, контроль за виконанням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. країнами, які безпосередньо її підписали.

Визначено, що рішення Європейського суду з прав людини є надзвичайно важливою правовою практикою, яка має використовуватися для доповнення національного законодавства, а також для безпосереднього вдосконалення способів захисту цивільних прав і наближення норм права, у цьому випадку, цивільного та цивільного процесуального, до європейських стандартів.

Установлено, що суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і практику ЄСПЛ як джерела права.

Практика Європейського суду з прав людини є офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, яка є частиною національного законодавства України, та у зв'язку з цим і джерелом законодавчого правового регулювання та правозастосування в Україні.

За результатами дослідження зроблено висновок, що велике значення практики ЄСПЛ для цивільного судочинства України зумовлено тим, що Суд тлумачить положення Конвенції та Протоколи до неї всесторонньо, з урахуванням міжнародного досвіду та змін у світі, які наразі відбуваються, щоб таким тлумаченням відображати реалії сьогодення.

Практика Європейського суду з прав людини займає визначне місце, як джерело цивільного процесуального права України, оскільки, враховуючи прагнення України до євроінтеграції, то українські суди все частіше у цивільних справах посилаються на конкретні рішення Європейського суду з прав людини, як на правове обґрунтування вибраної ними позиції.

Отже, ми можемо визначити практику Європейського суду з прав людини джерелом цивільного та цивільного процесуального права, яке має взаємозалежно й у нерозривному поєднанні застосовуватись з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та її Протоколів, розглядатись як цілісний «живий організм».

Ключові слова: практика, Європейський суд з прав людини, цивільне процесуальне право, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, національне цивільне законодавство, джерело цивільного процесуального права.

Slobodianyuk T., Bihdan M., Taran I. Application of the practice of the European Court of Human Rights in civil proceedings.

The article is devoted to the study of the significance and place of practice of the European Court of Human Rights in the national civil procedural legislation of Ukraine.

An analysis of the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols, which is part of the national legislation of Ukraine, as a valid international treaty, the consent to the binding of which was given by the Verkhovna Rada of Ukraine, and it was found that the main task of the European Court of Human Rights of a person is, first of all, control over the implementation of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 by the countries that directly signed it.

It was determined that the decision of the European Court of Human Rights is an extremely important legal practice that should be used to supplement national legislation, as well as to directly improve the methods of protecting civil rights and bring the norms of law, in this case, civil and civil procedural, closer to European standards.

It has been established that the courts apply the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the ECtHR as a source of law.

The practice of the European Court of Human Rights is an official form of interpretation of the basic (inalienable) rights of every person, enshrined and guaranteed by the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, which is part of the national legislation of Ukraine, and in this connection, a source of legislative legal regulation and law enforcement in Ukraine.

Based on the results of the study, it was concluded that the great importance of the practice of the ECtHR for the civil justice of Ukraine is due to the fact that the Court interprets the provisions of the Convention and its Protocols comprehensively, taking into account international experience and changes in the world that are currently taking place, so that such an interpretation reflects the realities of today.

The practice of the European Court of Human Rights occupies a prominent place as a source of civil procedural law of Ukraine, since, taking into account Ukraine's desire for European integration, Ukrainian courts increasingly refer to specific decisions of the European Court of Human Rights in civil cases as a legal justification for their chosen position.

Therefore, we can define the practice of the European Court of Human Rights as a source of civil and civil procedural law, which must be applied interdependently and in an inseparable combination with the provisions of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and its Protocols, considered as a complete "living organism".

Key words: practice, European Court of Human Rights, civil procedural law, Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, national civil legislation, source of civil procedural law.

Постановка проблеми. Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) є важливим органом Ради Європи, завданням якого є контроль за виконанням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. країнами, які безпосередньо її підписали.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, як чинний міжнародний договір, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, відповідно до статті 9 Конституції України.

На сьогодні рішення Європейського суду з прав людини є надзвичайно важливою правовою практикою, яка має використовуватися для доповнення національного законодавства, а також для безпосе-

реднього вдосконалення способів захисту цивільних прав і наближення норм права, у цьому випадку, цивільного та цивільного процесуального, до європейських стандартів.

Зважаючи на це, важливим є встановлення значення та місця практики Європейського суду з прав людини у національному законодавстві нашої держави.

Стан дослідження теми. Науковому дослідженню й опрацюванню питання про застосування практики Європейського суду з прав людини в цивільному процесі приділяли увагу такі науковці, як А.В. Ілларіонов, Л.В. Дешко, Е.В. Шишкіна, А.Б. Дідікіна, С.В. Васильєв, А.А. Марченко тощо. Але, все ж таки, варто звернути увагу на те, що вчені вивчали питання про застосування практики Європейського суду з прав людини в цивільному процесі фрагментарно, не в повному обсязі досліджуючи значення та місце практики ЄСПЛ у національному цивільному законодавстві. Тому, багато питань так і не отримали свого однозначного вирішення, що робить тему дослідження дуже актуальною.

Метою статті є дослідження значення та місця практики Європейського суду з прав людини у національному цивільному процесуальному законодавстві нашої держави.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 2 Цивільного процесуального кодексу України цивільне судочинство є судовою формою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. У зв'язку з цим, мають розроблятися такі правила, які б регламентували поведінку суду, органів виконання й учасників цивільного процесу під час розгляду та вирішення цивільних справ. Ці правила створюються з урахуванням того, щоб судовий захист був справедливим, своєчасним і неупередженим [1].

Відповідно до статті 17 Закону України № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику ЄСПЛ як джерела права, а також відповідно до статті 18 цього ж Закону визначається порядок посилання на Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод і практику Європейського суду з прав людини [2]. Доповнюючи зазначене вище, варто також зауважити, що, у відповідності з частиною 1 статті 10 Цивільного кодексу України – чинний міжнародний договір, який регулює цивільні відносини, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, є частиною національного цивільного законодавства України [3].

Отже, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколи до неї є частиною національного цивільного законодавства України. Її ратифікація відбулася на підставі Закону України № 475/97-ВР від 17.07.1997 р., а набула чинності для України вона 11.09.1997 р.

Ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколи до неї, держава, перш за все, взяла на себе зобов'язання щодо гарантування будь-кому, хто перебуває під її юрисдикцією, прав і свобод, визначених у Конвенції та Протоколах. Так, у пункті 1 частини першої Закону України №475/97-ВР від 17 липня 1997 р., на підставі якого й відбулася ратифікація Конвенції й окремих Протоколів до неї, зазначено таке: «Україна повністю визнає на своїй території [...] щодо визнання обов'язковою і без укладення спеціальної угоди юрисдикцію Європейського суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції» [4].

Отже, щоб детальніше з'ясувати, яке значення та місце займає практика Європейського суду з прав людини в цивільному процесі України, необхідно ґрунтовніше проаналізувати наукові праці, які безпосередньо стосуються досліджуваного питання.

Зокрема, як вважає О.В. Константий, практику ЄСПЛ цілком можна вважати офіційною формою інтерпретації основних (невідчужуваних) прав кожної людини, які закріплені та гарантовані Конвенцією, що стала частиною національного законодавства, й, отже, джерелом законодавчого правового регулювання та правозастосування в Україні [5, с. 34].

На думку В.І. Манукяна рішення ЄСПЛ є унікальним джерелом юридичної думки та стилів, оскільки судді, які входять до його складу, представляють різні правові школи та системи [6, с. 8].

Також не можна не погодитись із влучним твердженням Е.В. Шишкіної, згідно з яким – завдяки практичній діяльності ЄСПЛ послідовно конкретизував і розширював перелік захищених у ньому прав, наповнив більш широким змістом стислі формулювання та фактично запровадив норми, які лише еxplicite не виражені у тексті Конвенції, але у дійсності в опосередкованому (прихованому) вигляді присутні у ній (дух нормативного акта) [7, с. 103].

Наступним, як стверджує С.В. Васильєв є те, що правові позиції ЄСПЛ, які він формує у своїх рішеннях у процесі здійснення тлумачення положень Конвенції, є правовими нормами, що конкретизують ці норми, водночас складаючи невід'ємну частину її змісту [8, с. 72].

Також, як говорить науковець, рішення ЄСПЛ є комплексними, що зумовлено такими чинниками:

- правові позиції, які містяться в них, мають нормативний характер;
- у рішеннях дається тлумачення Конвенції та Протоколів;
- самі вони є правозастосовними, оскільки містять рішення по конкретній справі [8, с. 72–73].

З цим можна погодитися лише певною мірою, оскільки практика Європейського суду з прав людини є також правоінтерпретацією положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколів до неї. Тобто, практика ЄСПЛ розкриває зміст та пояснює положення Конвенції та її Протоколів на практичному ґрунті, фактично втілюючи її правові норми у життя. Якщо точніше, то Конвенція та практика Суду створюють певне замкнуте правове коло, інакшими словами «змію, яка кусає себе за хвіст», тобто вона не може існувати без її інтерпретації Судом, а Суд, відповідно, не може творити без Конвенції [9, с. 313].

Отже, норми Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини, на наш погляд, необхідно розглядати нерозривно.

Досліджуючи місце та значення практики ЄСПЛ у національному цивільному законодавстві, звернемо увагу на позицію А.С. Довгерта, який стверджує, що цивільне законодавство – це сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, що розташовані у жорсткій ієрархічній системі. Чим вищою є юридична сила акта цивільного законодавства, тим вищим є його положення у системі законодавства [10, с. 13]. Ієрархія, на думку вченого, визначається у статті 4 ЦК України, у якій також міститься вичерпний перелік актів цивільного законодавства [10, с. 14]. Щодо судової практики, то тут науковець наголошує, що наразі в Україні можна спостерігати зміну поглядів на судову практику, а саме – від повного заперечення донедавна будь-яких видів судової практики як джерела права до процесу поступового визнання окремих її видів, наприклад практики ЄСПЛ та визнання її джерелом права [10, с. 15].

Висновки. Отже, підбиваючи підсумок цьому дослідженню, можна сказати, що завданням Європейського суду з прав людини є, перш за все, контроль за виконанням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. країнами-підписантами.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також Протоколи до неї є частиною національного законодавства України, оскільки є чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана парламентом.

Рішення ЄСПЛ є надзвичайно важливою правовою практикою, яка безпосередньо використовується для доповнення національного законодавства, а також для безпосереднього вдосконалення способів захисту цивільних прав і наближення норм права до європейських стандартів.

На нашу думку, велике значення практики ЄСПЛ для цивільного судочинства України зумовлено тим, що Суд тлумачить положення Конвенції та Протоколи до неї всесторонньо, з урахуванням міжнародного досвіду та змін у світі, які наразі відбуваються, щоб таким тлумаченням відображати сучасні реалії.

Ми вважаємо, що практика ЄСПЛ займає визначне місце, як джерело цивільного процесуального права України, оскільки, враховуючи прагнення України до євроінтеграції, українські суди все частіше у цивільних справах посилаються на конкретні рішення Суду, як на правове обґрунтування вибраної ними позиції.

Практика Європейського суду з прав людини допомагає правильно та чітко тлумачити положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколів до неї, що здійснюється в результаті визначеної, однакової, послідовної, стійкої діяльності самого Суду.

В аспекті національного цивільного процесуального законодавства України практика ЄСПЛ, як і сама Конвенція, є частиною національного цивільного процесуального законодавства.

Отже, ми можемо визначити практику Європейського суду з прав людини джерелом цивільного та цивільного процесуального права, яке має взаємозалежно й у нерозривному поєднанні застосовуватися з положеннями Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та її Протоколів, розглядатись як цілісний «живий організм».

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
2. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 р. № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення: 12.05.2023).

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
4. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. № 475/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.05.2023).
5. Константий О.В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. № 1 (137). С. 33–36.
6. Манукян В.І. Страсбурзьке право. Європейський суд з прав людини. Право, практика, коментар. Харків: Право, 2019. 560 с.
7. Шишкіна Е. В. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2005. № 9. С. 102–105.
8. Васильєв С.В. Місце практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві України. Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. 2012. Вип. 120. С. 70–82.
9. Ільченко І.М. Імплементация Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентного права Європейського суду з прав людини: міжнародно-правовий аналіз практики держав. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2009. Вип. 15. С. 311–318.
10. Довгерт А.С. Джерела цивільного права України: види та співвідношення. *Приватне право і підприємництво*. 2015. Вип. 14. С. 12–17.